
ВКЛАД МИКОЛИ ЧАЙКОВСЬКОГО У РОЗБУДОВУ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ

**Володимир ЦАРИК, аспірант,
Петро ЦАРИК, к. геогр. н., доцент,
Любомир ЦАРИК, д. геогр. н., професор,
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка***

М.П.ЧАЙКОВСЬКИЙ – НАТХНЕННИК І ОРГАНІЗАТОР ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Серед фахівців заповідної справи постать Миколи Петровича Чайковського є особливою. Це фундатор, творець регіональної заповідної мережі Тернопілля, ініціатор створення нових категорій заповідання в Україні, практик-лісівник, невтомний дослідник природи рідного краю, автор природничих нарисів про унікальні природні ландшафти, організатор і менеджер природоохоронної служби, еколог-пропагандист. Заслужений природоохоронець України Микола Чайковський свій тривалий життєвий (02.09.1922 – 07.04.2011) і творчий шлях присвятив служінню природі. Уродженець Жмеринщини розпочав свій трудовий стаж лісничим на Тернопіллі (1949 – 1965); у 1965 – 1967 рр. – голова Тернопільської обласної ради Українського товариства мисливців і рибалок. З часу створення у 1967 році Державного комітету з охорони природи – старший інспектор Тернопільської обласної інспекції (1967 – 1985); заступник голови та начальник відділу охорони й раціонального використання землі, лісу, рослинних ресурсів і тваринного світу обласного комітету охорони природи (від 1989); головний інспектор відділу охорони землі та лісів (із 1990); головний інспектор, завідувач сектора заповідних територій, охорони і використання тваринного світу, рибних запасів державного управління (від 1992); старший державний інспектор, начальник відділу природно-заповідного фонду тваринного світу (1994); завідувач архіву державного управління екологічної безпеки в Тернопільській області (1995 – 1996).

Тернопілля називають краєм каньйонів, печер і неповторних горбогірних і річково-долинних ландшафтів. Дослідники природи нашого краю звеличували її, називаючи унікальною, неповторною,

чарівною.

Каньйоноподібну долину Дністра в межах Західного Поділля називають перлиною Західноукраїнського краю за унікальність її природних комплексів, дослідженню яких присвятив своє життя видатний дослідник і знавець природи, лісівник, інспектор охорони природи, її великий поціновувач Микола Петрович Чайковський. З початку своєї діяльності у Дорогичівському лісництві він вперше детально вивчав природу Подністер'я, реалізуючи власні проекти заліснення прируслових ділянок лівих приток Дністра. Закладені власноруч спроектовані лісові ділянки на схилі місцевостях були предметом гордості і водночас стурбованості лісівника. Розуміючи важливу ґрунтозахисну, протиерозійну, фітомеліоративну функції лісових насаджень, Микола Петрович з часом виявив негативний вплив створених лісових угруповань на тепло- і сонцелюбну наскельно-степову флору.

Він був добре ознайомленим з науковими працями дослідників природи Дністровського краю австрійської і польської доби, що сприяло його вивіренню і цілеспрямованим діям щодо вивчення і охорони найцінніших природних об'єктів. Відправляючись у чергову експедицію з дослідження природи краю з топографічною картою, записником і фотоапаратом, він завжди знаходив час для зустрічі з місцевими краєзнавцями – лісівниками, вчителями, природолюбам, нотуючи факти і деталі з їх розповідей. Крок за кроком Микола Петрович зібрав матеріали про геологічні відслонення, печери, рідкісні угруповання рослинності, унікальну флору і фауну Дністра. За активної допомоги вченого-геолога Свинка Й.М., вченого-ботаніка Шиманської В.М. ним досліджено численні природні об'єкти дністровської долини і здійснено подання їх до заповідання. Наприкінці 70-х років завдяки невтомній праці Миколи Петровича, його активній ініціативі в межах Тернопільської області було створено 340 заповідних об'єктів. Опублікований ним у 1977 році ілюстрований нарис «Пам'ятки природи Тернопільщини» є взірцем науково-популярної праці про найважливіші заповідні місця у поєднанні з загальним описом природи краю.

Одним із яскравих прикладів втілення ним в життя наукових доробків польських природодослідників початку 30-х років ХХ ст. (зокрема Дністровської експедиції В.Гаєвського) було створення

інспектором Дежуправління з охорони природи М.П.Чайковським 11 заповідних об'єктів в межах унікальних дністровських «стінок», які склали основу Дністровського ландшафтного парку, а в подальшому і першого в Україні регіонального ландшафтного парку «Дністровський каньйон». Цей унікальний природний феномен Подільського краю детально описаний ним у природознавчому нарисі «Дністровський каньйон» у 1981 році.

За його безпосередньої участі у 70-і роки взято під охорону найцінніші природні об'єкти краю. Свідченням цього є створення ландшафтного заказника «Подільські Товтри» – попередника природного заповідника «Медобори», становлення якого у 1990 році було вінцем творчого вкладу Миколи Петровича у розбудову заповідної справи на Тернопіллі.

Фактично у 70-і роки минулого століття ним створено комплексну пам'ятку природи «Кременецькі гори», вагомий вклад у дослідження якої внесли такі відомі вчені як В. Бессер, А. Анжейовский, В. Шафер, Ф. Гринь, Б. Заверуха. У статусі філіалу природного заповідника з 1990 року ці терени стали базовою заповідною територією нині діючого національного природного парку «Кременецькі гори».

У цей же період за участі Миколи Петровича закладено одні з наймальовничіших рукотворних заповідних об'єктів області – Хоростківський дендрологічний парк, а згодом і Гермаківський дендропарк.

Ще один унікальний природний район – Бережанське горбогір'я вабило Миколу Петровича своїми неповторними ландшафтами. Тут ним створено один з найцінніших на Опіллі Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення, описи флори якого здійснено відомим польським ботаніком Ш. Вердаком і відомим українським вченим-ботаніком Б. Заверухою. Миколою Петровичем написана передмова до монографічного видання «Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення», опублікованого у 1997 році науковцями педагогічного університету, у якій висвітлено етапи вивчення та історію становлення заповідного об'єкта.

У 1990 році за участі Миколи Петровича відроджено статус Кременецького ботанічного саду, закладеного ще у далекому 1806 році, науковцями якого проведено одні з перших на Волино-

Поділлі ґрунтовні ботанічні дослідження.

У 1993 році внаслідок творчої співпраці Миколи Петровича з науковцями педагогічного університету опубліковані навчальні матеріали для учнівської і студентської молоді «Проблеми екології рідного краю», в яких розкрито екологічний стан території, висвітлено відомості про території та об'єкти природно-заповідного фонду, створено серію картосхем заповідних об'єктів адміністративних районів області [2].

У 1997 році за його участі проведено комплексні ботаніко-екологічні дослідження заповідних територій дністровської долини у складі науковців В. Шиманської, Л. Царика, студентів географічного факультету ТДПУ. Зібрані гербарні матеріали, відзнятий відеофільм за сценарієм Миколи Петровича, виявлені десятки перспективних для заповідання об'єктів, проведений моніторинг стану заповідних територій, що склали основу наукового звіту експедиції.

Впродовж тривалого періоду, ще з 1967 року, Микола Петрович за активної підтримки дружини, дочок, онуків висаджував саджанці екзотичних, реліктових і рідкісних дерев і чагарників у дворі багатоповерхового будинку по вул. Винниченка. Сформувався сквер цінних у природному, науковому та естетичному відношеннях рослин, який у 1994 році отримав статус рукотворної ботанічної пам'ятки природи місцевого значення. Тут зростають гінґо дволопатеве, горіх чорний, сакура японська, ялиця біла, тис ягідний, тюльпанове дерево, секвоядендрон, метасеквоя китайська, а також декоративні чагарники і квіти. Рішенням Тернопільської міської ради пам'ятці природи у 2013 році присвоєно ім'я Чайковського М.П.

Пропаганду природоохоронних знань Микола Петрович вважав одним із найважливіших завдань своєї діяльності. Важливо не тільки створити заповідні об'єкти, а й виховати покоління небайдужих до збереження природи молодих людей. Ним проведені чисельні виїзні науково-практичні семінари з поширення кращого досвіду природоохоронної роботи, регіональні науково-практичні конференції, на яких обговорювались питання стратегії і тактики розвитку заповідної справи у колі спеціалістів, науковців, вчителів, студентів. Він був активним учасником міжнародних конференцій, організованих природним заповідником «Медобори»

(1995, 2002) та Тернопільським педагогічним університетом (1990, 1994, 1999, 2004). З 1990 року був одним з найдосвідченіших членів науково-технічної ради природного заповідника «Медобори», надаючи вивірені пропозиції для вирішення складних природоохоронних завдань.

Важливою ланкою у пропаганді природоохоронних знань Микола Петрович вважав обласні і районні осередки товариства з охорони природи. Під егідою цього товариства проведені екологічні дослідження річкових долин Серету, Стрипи, Гнізни, Тернопільського ставу. Він брав безпосередню участь у проведенні природоохоронних акцій, екологічних свят, днів знань, виготовленні буклетів, путівників природоохоронного спрямування.

Світлій пам'яті Миколи Петровича Чайковського, його вкладу у надійне збереження і відтворення ландшафтного і біотичного різноманіть Подільського краю присвячена науково-практична конференція науковців і практиків заповідної справи України і Польщі, проведена у 2013 році.

Література:

1. Чайковський М., Сліпченко І. Історія розвитку заповідної справи в Тернопільській області / “Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття”. [Збірник наукових праць]. – Гримайлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С. 115-122.
2. Проблеми екології рідного краю. Навчальні матеріали (Ред. Л.П. Царика). Тернопіль: Збручекологія, 1994 – 132 с.
3. Чайковський М.П. Природно-заповідний фонд області (фактори негативного впливу на біорізноманіття; структура, біодинаміка розвитку) / Матеріали наукової конференції [Екологічна ситуація в Тернопільській області, її аналіз та перспектива вирішення]. – Тернопіль: Г.Т.Н.Ц.”Збручекологія”, 1994. – С. 72-77.